

УДК 94(477.6)
КРИВИЗЮК Л.П.

ПОЛКОВНИК ПАВЛО ШАНДРУК НА СЛУЖБІ У ВІЙСЬКУ ПОЛЬСЬКОМУ

Павло Шандрук. Вереснева кампанія 1939 року / Я.А. Середницький. – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – 192 с.

Уже минає 78 років, коли гнітючу тишу очікування змін над Європою розірвала німецько-польська війна, а над Львовом пролунали перші вибухи від скинутих Люфтваффе бомб. Польська кампанія (1 вересня – 6 жовтня 1939 р.) – військова операція збройних сил Німеччини, Словаччини та СРСР проти Польщі з метою анексії Польщі. У польській історіографії отримала назви Вереснева кампанія (*Kampania wrzesniowa*) та Оборонна війна 1939 року (*Wojna obronna 1939 roku*).

Військова операція проти Польщі була розпочата Німеччиною та Словаччиною 1 вересня 1939 року. У відповідь Велика Британія і Франція, згідно з попередніми домовленостями із Польським урядом, 3 вересня 1939 р. оголосили війну Німеччині, що ознаменувало початок Другої світової війни. 17 вересня у конфлікт втрутився Радянський Союз і окупував східні області Польщі. Кінцевим результатом Вересневої кампанії став розгром польських збройних сил, евакуація Польського уряду і залишків Війська Польського за кордон. Відповідно до таємного додатку до Договору про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом територія Польщі була поділена між Третім Рейхом та СРСР, а також Словаччиною і Литвою.

Кривизюк Леонід Петрович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Наукового центру, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Кривизюк Л.П., 2017

Книга Ярослава Середницького присвячена генералу Армії УНР Павлу Шандруку під час його перебування в рангу підполковника і полковника на службі у Війську Польському (ВП), а особливо під час Вересневої кампанії 1939 р. Праця автора має на меті гідне вшанування відомого українського військового діяча генерала Павла Шандрука, який, як і багато інших українських військовиків Армії УНР і Галицької Армії, що не могли повернутися в Україну через переслідування сталінським режимом, боровся на еміграції за краще майбутнє українців.

Рецензована книга Я. Середницького «Павло Шандрук. Вереснева кампанія 1939 року» відкриває читачам надзвичайно цікаві й маловідомі сторінки цієї війни. Тривалий час про участь українців в Другій світовій війні в СРСР, де проживала їх переважна більшість, говорити не було прийнято. Однак необхідно пригадати, що українці пройшли через всю світову бійню, і через всі театри бойових дій. Маловідомою сторінкою світової історії є участь українців у складі Війська Польського у бойових діях під час радянсько-польської війни 1939 року. Слід зазначити, що серед польських громадян, які проходили військову службу в Війську Польському було багато етнічних українців, адже у міжвоєнний період землі Галичини, Холмщини, Підляшшя, Західної Волині, Західного Полісся, Посяння та Лемківщини опинилися під владою Другої Речі Посполитої.

Робота складається з чотирьох розділів, які поділені на тематичні підрозділи. На початку автор розглядає події, що відбувалися в Польщі та сусідніх із нею країнах перед Другою світовою війною. Автор розкриває «миролюбну» політику Адольфа Гітлера наприкінці 30-х років. Фюрер, прийшовши до влади, почав реалізовувати ідею об'єднання німців у єдину державу. Спираючись на військову силу та дипломатичний тиск, у березні 1938 р. Німеччина безперешкодно приєднала до себе Австрію, а у жовтні 1938 р. у результаті Мюнхенської угоди анексувала Судетську область, що належала Чехословаччині.

Я. Середницький наголошує, що ще в лютому 1938 р. міністр закордонних справ Польщі Юзеф Бек у розмові з Головою Рейхстагу Германом Герінгом погодився на приєднання Австрії до Німеччини і на спільну військову акцію проти Чехословаччини. 1 жовтня 1938 р. після підписання Мюнхенської угоди Польща анексувала Заолжя (Тешинська Сілезія), Угорщина – Карпатську Україну. Таким чином, Польща разом з нацистською Німеччиною та Угорщиною взяла участь у розподілі Чехословаччини. Все це відбулося з мовчазної згоди Англії і Франції.

Автор посилається на сучасного польського історика, який аналізуючи події вересня 1939 р., вказує, що керівники польської закордонної політики не зрозуміли, що співпраця з Чехословаччиною могла дати дуже багато. Адже чехи мали сучасне озброєння, а існування союзної Чехословаччини паралізувало б німецькі сили на Шльонську. Водночас становище Чехословаччини за підтримки Польщі ставало б стабільнішим. Але це було проігноровано поляками, жадність перемогла.

У викладеному у книжці матеріалі підкреслено недалекоглядність і часто політичну й військову некомпетентність керівництва Польської держави. Від березня 1939 р. з кожним днем загострювалися дипломатичні відносини Польщі з Німеччиною. Ключовим стало питання проблеми Данцига і транспортного коридору з Німеччини до Східної Пруссії. Нацистське керівництво ще від часу приходу до влади у 1933 р. готувалося до приєднання Данцига до Третього Рейху.

До жовтня 1937 р. в Данцигу, всупереч міжнародним зобов'язанням, заборонили всі партії, крім націонал-соціалістичної. До весни 1939 р. місто Данциг на території незалежної Польщі перетворилося у таку собі філію націонал-соціалістичного Третього Рейху. Після окупації Чехії німецьку меншість у Польщі охопив величезний ентузіазм, помножений на самовпевненість і пиху.

Автор книги справедливо зосереджує увагу щодо анулювання 28 квітня 1939 р. Адольфом Гітлером дії німецько-польського пакту про ненапад від 26 січня 1934 р.

Одностороння денонсація німецько-польського пакту стала несподіванкою не лише для правлячої верхівки, а й для генералітету Війська Польського (ВП). Адже ворога чекали зі сходу і всі варіанти плану війни відпрацьовувалися виключно зі сторони Радянського Союзу. І тільки після ультиматуму А. Гітлера Польщі щодо Данцигу й коридору до Східної Пруссії командувачам польських армій надійшли завдання Генштабу ВП на підготовку оборонної війни проти Німеччини.

На фоні передвоєнного становища Польщі і під час Вересневої кампанії 1939 р. автор описує службу визначного українського військового діяча, колишнього генерала-хорунжого Генерального штабу Армії УНР Павла Феофановича Шандрука (1889–1979). Служба Шандрука у ВП розпочалася в травні 1936 р. у 18-му піхотному полку (пп) 26-ї піхотної дивізії (пд) армії «Познань», що дислокувалася у м. Скерневіце за 70 км від Варшави на посаді заступника командира батальйону. Більшість часу влітку 1936 р. він провів на польових навчаннях і маневрах. Його досвід високо оцінювало командування 26 пд, 18 пп наприкінці вересня повернувся до місця дислокації.

Автор книги акцентує увагу на бажанні П. Шандрука продовжити навчання у Вищій військовій школі (Академії Генерального штабу ВП) у Варшаві. Але на навчання приймали тільки молодших офіцерів рангом від поручника до майора. Генерал Шандрук погодився носити погони майора ВП під час дворічного навчання у ВВШ. Навчання у ВВШ розпочалися 1 листопада 1936 року. П. Шандрук посилено студював, крім предметів, що викладали згідно з програмою навчання, німецьку мову.

У вересні 1938 р. після закінчення ВВШ у Варшаві П. Шандрук підписав контракт підполковника і вступив на службу до ВП. Мешкав у місті Скерневіце, де був шефом штабу 18 пп. 19 березня 1939 р. П. Шандрук отримав військове звання полковника. У німецько-польській війні 1939 року від 7 вересня командував збіркою частиною, був начальником штабу, а з 23 вересня – командиром 29-ї піхотної бригади.

Автор цитує спогади П. Шандрука, який описує боротьбу поляків, що виявили безперечно велике героїство і величезну відданість національній ідеї в протистоянні військовій агресії переважаючих сил Вермахту із заходу та Червоної Армії радянців зі сходу (від 17 вересня). Велику увагу приділено основним битвам, передусім, тим, у яких брав участь П. Шандрук, а саме 1-й і 2-й Томашевським битвам та тривалим боям під містечком Красноброд. Польський еміграційний уряд у Лондоні відзначив полковника П. Шандрука 17 березня 1961 р. Хрестом «Віртуті Мілітарі» за оборону міста Красноброду на Холмщині 23–25 вересня 1939 р.

Як писав у паризькому польському часописі «Kultura» (№ 6, 1965, редактор Єжи Гедройць) журналіст Маріан Каміль Дзевановський: «Ситуація бригади (29-ї піхотної бригади) була власне безнадійною, однак війська вийшли з оточення щасливо й уникнули розгрому у великій мірі завдяки особистій участі полковника Шандрука, його передбаченню, енергії та відвазі. Зробив він набагато більше для порятунку війська, ніж можна було сподіватися від пересічного командира в аналогічній ситуації».

Автор акцентує увагу на словах М. Дзевановського «Дії генерала П. Шандрука не тільки в часі Вересневої кампанії, але під час всієї остаточної війни підтверджують твердість його духу й одночасно політичної розсудливості. Без сумніву, існує спільність долі між обома народами і загроза буття одного з них становить смертельну небезпеку для другого. Генерал П. Шандрук є прикладом, що серед українців є люди, що цю аксіому розуміють».

Поранений П. Шандрук 26 вересня 1939 р. потрапив до німецького полону. Був звільнений у кінці жовтня з офлагу (табору для військовополонених офіцерів) біля Бреслау (Вроцлав) як «безнадійно хворий». Після звільнення повернувся до Скерневіце. Від листопада 1944 р. генерал Павло Шандрук разом з Президентом УНР Андрієм Лівичем, керівниками ОУН полковником Андрієм Мельником і Степаном Бандерою та іншими українськими військовиками та політиками створював

Український Національний Комітет (УНК) і Українську Національну Армію (УНА) у Збройних силах Німеччини. Після капітуляції Німеччини забезпечив відхід з Совецького фронту й здачу 1-ї Української дивізії УНА (колишньої 14-ї Гренадирської дивізії Ваффен СС «Галичина») британцям і американцям. Все життя генерала Павла Шандрука було віддане і присвячене Україні. Його кредо сформульоване у спогадах «Сила доблесті»: «Протягом всього періоду боротьби за Незалежність я був вояком переднього краю».

Аналізуючи військові аспекти напередодні Другої світової війни, автор паралельно показує негативне ставлення польських влад до українців. Так, на Волині у 1938 р. посилювалося переслідування національно свідомих українців. Польська влада звільнила десятки тисяч українців, включно з сільськими вчителями, з державних установ. У повітах і гмінах утискали православне духовництво, а православних вірян тотально наvertsали у католицтво під загрозою виселення.

Із посиланням на польські джерела наведено вражаючі цифри: у 1938 р. на заселених українцями і білорусами територіях Польщі загалом спалено та знищено 189 православних церков і каплиць, 149 церков перероблені у римо-католицькі костели. Катастрофічною була справа з освітою. У 1938 р. у Львівському, Станіславському й Тернопільському воеводствах Галичини було 2127 польських, 2485 так званих двомовних (2–3 предмети українською) і тільки 352 українські школи. Двадцять років перед тим за панування Австрії там було 2430 українських шкіл. У Волинському воеводстві, де поляки становили менше 25%, було 1459 польських, 520 двомовних і тільки 8 українських шкіл.

А напередодні війни з Німеччиною у Польщі розпочалися масштабні й жорстокі репресії проти українців у Галичині й Волині. Польська влада заарештувала тисячі українських інтелігентів і, не маючи змоги перевозити їх залізницею, зайнятою військовими перевезеннями, гнала під конвоєм закуреними шляхами

до концентраційного табору в Березі Картузькій поблизу Бреста. Туди зігнали всіх арештованих, яких дорогою не добили. Важко було зрозуміти, кому це було потрібно.

Відбувалося це в той час, коли такі українські патріоти, як Павло Шандрук, а їх було десятки тисяч, готувалися до захисту Польщі від агресорів. У березні 1927 р. українські військовики організували у Варшаві Генштаб Армії УНР. Начальником Генштабу став генерал Павло Шандрук. До 1930 року Генштаб Армії УНР зареєстрував 4 тисяч старшин і 30 тисяч стрільців, розробив мобілізаційний план на випадок війни з Радянським Союзом і створив сімдесят військових навчальних груп у Польщі, а також у Чехословаччині, Румунії та Франції.

З нападом вермахту українці з етнічних українських земель Другої Речі Посполитої відчутно поповнили практично всі роди військ Війська Польського. Найбільший відсоток українців був у піхотних і кавалерійських частинах. Наприклад, у 30-й піхотній дивізії 80–90% вояків походили з Поділля та Полісся; 13-ту дивізію значною мірою комплектували уродженці Рівного, Клевани, Дубного, Костополя і навколишніх сіл; 27-му – призовники з Ковеля, Луцька, Володимира-Волинського; 14-ту – зі Львова, Коломиї, Калуша, Станіслава, Рави-Руської, Кам'янки Струмилової; 17-ту – з Бережан, Чорткова, Калуша; 25-ту – з Тернополя, Золочева. Українці з Волині становили близько 40% складу Волинської кавалерійської бригади тощо. У Війську Польському у вересні 1939 р. воювали, за різними оцінками, від 150 до 200 тисяч українців. Станом на 1 вересня 1938 р. у складі Війська Польського перебувало 38 контрактних офіцерів-українців, що мали значний бойовий досвід.

Автор написав книгу до горезвісної Постанови Польського Сейму від 22 липня 2016 р., але вона загострює увагу на чисельних прорахунках польських влад, як 1938–1939 роках, так і в 2016 році. Особливо щодо абсурдного переслідування українців перед війною і реальну «підтримку» українців у скрутний час, коли Україна веде

війну проти підступного ворога зі Сходу – Російської Федерації. Мати таких «друзів» – ворогів не потрібно.

Я. Середницький у своїй праці дуже об'єктивно показав Польщу та її політичне і військове керівництво, що своїми діями призвело країну до поразки у Вересневій кампанії 1939 року. Підкреслено також пасивність Європи, яка, на жаль, є ідентичною в ставленні до України під час брудної війни Російської Федерації проти нашої країни. При опрацюванні матеріалу книги використано великий масив літературних і архівних джерел. Причому більша частина з них – 76 із 134 – польських. Книга містить якісний ілюстративний матеріал, який істотно сприяє висвітленню й кращому розумінню матеріалу.

Книга актуальна, і тому було би дуже вчасно її видати польською і саме для поляків, щоб зменшити їхню пихатість у певних політичних колах, змінити їхнє ставлення до сусідньої країни та приступити до вивчення вже давно задекларованого спільного розгляду історії українсько-польських стосунків. І не слід забувати, що на чужому горі щастя не збудуєш.

Вважаю, що книга Ярослава Середницького буде корисною не тільки історикам, а всім, хто цікавиться історією Другої світової війни, участю українців у збройних формуваннях інших держав, а також слухачам, курсантам і студентам вищих військових та цивільних навчальних закладів і широкому читацькому загалу. У науковому плані ця військово-історична розвідка може дати поштовх до написання нових робіт.

Надійшла до редколегії 12.12.2016 р.